

Księga ślubów (*Traubuch*) jako źródło do badań nad składem osobowym załogi twierdzy Wisłoujście. Uwagi na marginesie artykułu Johanna Zimmera – *Das Traubuch der Festung Weichselmünde bei Danzig*

Na dzieje twierdzy Wisłoujście można spojrzeć przez pryzmat wielu różnych zagadnień z nią związanych. Przede wszystkim przez pryzmat jej strategicznej roli związanej z obronnością Gdańska przed ewentualnym atakiem od strony morza. Już bowiem gdański historyk Reinhold Curicke wskazywał na to, że „die Münde ist gleichsam ein Schlüssel zu dieser Stadt”^[1]. Można również skupić się na samym obiekcie, analizując poszczególne etapy jego rozwoju jako elementu systemu obronnego miasta Gdańska^[2].

Ostatnio jednak coraz więcej uwagi poświęca się zagadnieniom związanym z życiem codziennym na Twierdzy. Tym bardziej, że w tym przypadku zachował się bogaty materiał źródłowy^[3]. Pomimo pojawienia się w ostatnim czasie kilku znaczących publikacji na ten temat^[4], wciąż jednak pozostaje jeszcze wiele

1 Cyt. za E. Raabe, *Die Festung Danzig und ihre Garnison*, Hamburg 1996, s. 127.

2 Zob. G. Bukal, *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454 – 1793*, Sopot 2012; Idem, *Fortyfikacje Gdańska 1454 – 1793*, [w:] *Fortyfikacje Gdańska*, pod red. G. Bukala, Gdańsk 2009.

3 Zob. ogólnie: K. Krawczyk, W. Kluczykowski, P. Gomulski, R. Kubus, J. Dąbal, *Źródła do badań dziejów Twierdzy Wisłoujście* [w:] *Gdańsk Twierdza Wisłoujście. Badania archeologiczne – architektoniczne w latach 2013 – 2014*, pod red. J. Dąbal, K. Krawczyk, T. Widerski, Gdańsk 2015, s. 31 – 49. Wiele cennych informacji dotyczących dziejów Twierdzy znajduje się również w dziełach literackich pochodzących z epoki, zob. *Gdańsk w literaturze. Bibliografia od roku 997 do dzisiaj*, T. 1 – 2 (do 1656 r.), pod red. Z. Tylewskiej – Ostrowskiej, Gdańsk 2015.

4 Zob. np.: A. R. Chodyński, *Życie powszednie w Twierdzy Wisłoujście w XVIII i XVIII wieku*, [w:] *Twierdza Wisłoujście. Historia, teraźniejszość, przyszłość. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Historii Miasta Gdańska przy współpracy Lucii Thijssen – Fundacja „Biały Orzeł” – Stichting de Witte Adelaar*,

niewyjaśnionych kwestii. Istotne jest zatem, ażeby starać się nie pomijać nawet najbardziej wydawałoby się banalnych i oczywistych materiałów, wnoszących jednak pewne nowe informacje do obecnie istniejącej wiedzy na temat tego unikalnego w skali Europy zabytku.

Wydaje się, że takim interesującym materiałem dla poznania przynajmniej po części składu osobowego załogi twierdzy Wisłoujście są księgi parafialne, w tym księgi ślubów (*Traubuch*). Tego typu dokumentacja związana jest z funkcjonującym w pobliżu twierdzy kościołem pw. św. Olafa, który ze względu na swoją specyfikę położenia, był wielokrotnie niszczone i następnie ponownie odbudowywany^[5]. Swoją rolę chciałbym oprzeć z kolei na dotychczas niewykorzystywanym szerzej w literaturze przyczynku Johanna Zimmera^[6], który w istocie stanowi wypis źródłowy^[7] poprzedzony jedynie krótkim komentarzem. Ów wypis wydaje się być niezwykle cennym źródłem dla poznania składu osobowego załogi twierdzy Wisłoujście i to zarówno pod kątem pochodzenia, jak również struktury zawodowej. Niestety Zimmer nie pokusił się o przeanalizowanie źródła poprzestając jedynie na jego wyłożeniu. Ów „surowy” materiał stanowi natomiast świetny punkt wyjścia do przeanalizowania kilku istotnych i niepodejmowanych dotychczas szerzej kwestii wstawić z po związanych twierdzy.

Można to uzasadnić tym, iż z reguły w pracach poświęconych dziejom twierdzy Wisłoujście nacisk kładzie się na znaczącą rolę samej architektury, zapominając o tym, iż obiekt byłby bezużyteczny bez doborowej załogi, która potrafiła wysmienicie współdziałać w celu przeciwstawienia się ewentualnemu najeźdźcy próbującemu wdrzeć się w mury miasta nad Motławą. Tak zatem niewiele miejsca poświęca się ludziom, skupiając się przede wszystkim na rzeczach. Natomiast bez poznania składu osobowego załogi trudno zrozu-

Dwór Artusa Gdańsk 14-16 października 1999 roku, pod red. J. Stecewicza, Gdańsk 2000, s. 89 – 99; E. Kizik, *Z inwentarzy twierdzy Wisłoujście. O żołnierskim pożywieniu na przełomie XVII – XVIII w.*, [w:] *Między zachodem a wschodem. Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego*, T. 2, pod red. J. Dumanowskiego [et al.], Toruń 2003, s. 301 – 309.

5 E. Kizik, *Struktura administracyjna i finansowanie gdańskiego kościoła luteranckiego w XVII wieku*, [w:] *Gdańsk w epoce Bartholomäusa Milwitza. Materiały z sesji zorganizowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Gdańska i Klasztor OO. Karmelitów w Gdańsku dnia 15 maja 2008 roku*, Gdańsk 2010, s. 48.

6 J. Zimmer, *Das Traubuch der Festung Weichselmünde bei Danzig*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge“ 2. 1934, s. 65 – 74.

7 Materiał źródłowy z którego korzystał Zimmer znajduje się obecnie w „Evangelisches Zentralarchiv in Berlin” – zob. <http://www.ezab.de/kirchenbuecher/kirchenbuch-suche.php?q=kibu/dweichselmuend.html> [dostęp: 11.09.2016 r.]; *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie do 1945 roku*, oprac. Cz. Biernat, Warszawa 1992, s. 158.

mieć istotę funkcjonowania twierdzy jako niezwyciężonej nadmorskiej strażnicy Gdańska. Dlatego też tekst ten powinien stać się przyczynkiem do zbadania w przyszłości pełnego składu osobowego załogi Wisłoujścia w okresie nowożytnym.

Załoga twierdzy Wisłoujście w zależności od sytuacji liczyła od 120 do nawet kilkuset ludzi. Obsadę zwiększano zazwyczaj w czasie wizyt honorowych gości^[8] (takich jak królowie polscy, wojewodowie, biskupi czy też zagraniczni dyplomaci), a także w czasie konfliktów zbrojnych^[9]. Najważniejszą osobą rezydującą na Twierdzy był komendant (tab. 1), który sprawował pieczę nad garnizonem i którego bezpośrednim zwierzchnikiem był prezydujący burmistrz Gdańska^[10].

Wśród 130 nowożeńców odnotowanych przez Zimmera, największą ilość stanowili muszkietery liczący 58 przypadków. Nie powinno to dziwić, gdyż to właśnie ta kategoria żołnierzy stanowiła trzon załogi twierdzy Wisłoujście^[11]. W dalszej kolejności występowali rotmistrzowie (10 przypadków), gefrajtry (8)^[12], pikinierzy (5), tamburyniarze (4) oraz bębownicy/dobosze (3). Odnotowano również dwóch mistrzów puszkarskich (*Büchsenmeister*)^[13] oraz dwóch kapitanów kompani (*Capitaine d'armes*). W źródle odnotowany został również jeden grenadier pochodzący z Królewca, którym był Michael Albrecht, a także jeden sierżant (*Sergeant*) oraz jeden nieokreślony bliżej żołnierz (*Soldat*) Jakob Lacher. Wśród wyższych rangą żołnierzy warto zwrócić uwagę na Günthera Johana Constantina, podpułkownika i komendanta twierdzy Wisłoujście, który 19 czerwca 1753 roku poślubił córkę

8 Zob. E. Kizik, *Odwiedziny twierdzy Wisłoujście w XVII i XVIII w.*, [w:] *Fortyfikacje Gdańska...*, s. 141 – 149.

9 E. Kizik, *Zaopatrzenie gdańskiej twierdzy Wisłoujście w okresie wojen szwedzkich 1625 – 1629 (1635) i 1655 – 1660*, [w:] *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, T. 2, pod red. J. Harasimowicza, P. Oczanowskiego i M. Wislockiego, Wrocław 2006, s. 455.

10 A. R. Chodyński, op. cit., s. 90.

11 L. Mokrzecki, *Twierdza Wisłoujście*, Gdańsk 1978, s. 7.

12 Stopień odpowiadający w przybliżeniu starszemu szeregowemu.

13 Mistrzowie puszkarscy nie tylko wytwarzali proch, ale przejawiali także inne formy aktywności. Interesowali się na przykład alchemią o czym świadczy choćby przypadek pochodzącego z Gdańska Johanna Beugedantz, który działał w czasach krzyżackich. W liście do wielkiego mistrza Ludwiga von Erlichshausen z 21 kwietnia 1451 r. ów Beugedantz zapewniał Wielkiego Mistrza, że widział człowieka który *myt eyme quentine pulvers hot 16 marck coppers gemach czu finem silber* i prosił o wsparcie finansowe w celu zgłębienia tej tajemnej sztuki. – Zob. Kämpfert J. H., *Danziger Naturwissenschaftler. Ein Überblick vom ausgehenden Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*, [in:] *Danzig in acht Jahrhunderten. Beiträge zur Geschichte eines hansischen und preußischen Mittelpunktes. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreußen*, Band 23, hrsgg. von Bernhart Jähniß, Peter Letkemann, Münster 1985, s. 188.

znakomitego kupca i handlarza Willema Andersona^[14].

Poza żołnierzami dość liczną grupą osób pojawiających się w źródle są „ludzie morza”. Wśród których czterokrotnie pojawiają się żeglarze (*Seefahrer*), dwukrotnie szyprowie^[15] (*Schipper*), jednokrotnie sternik (syn kapitana portu w Emden) Johann Wilckens de Jonge oraz również jednokrotnie wzmiankowany, wprowadzający statki do portu (*Rhedefahrer*) niejaki Christoph Schmidt. Człowiekiem którego również zaliczyć można do „ludzi morza” jest bosman (*Bootsmann*) Hans Hargau, który 27 lipca 1644 roku poślubił córkę gdańskiego sukiennika (*Tuchbereiter*) Barbarę Koch oraz rybak Christoph Lackusch.

Wśród pozostałych kategorii osób pojawiających się w źródle występują również dwóch robotników (*Arbeitsmann*), pisarz (*Schliesenschreiber*), krawiec (*Schneidergeselle*) oraz szewc (*Schuhmachergesell*), a także ludzie parający się handlem, z których pochodzący z Krakowa kupiec (*Kaufmann*) Adam Balthaser 14 listopada 1695 roku poślubił pochodzącą z Wisłoujścia Marię Frischbutter, natomiast będący obozowym kramarzem (*Marketender u. Feuerwerker*)^[16] Peter Klick poślubił 3 marca 1680 roku Dorotę Schäfer^[17], córkę Georga pastora w Wisłoujściu.

Godnym odnotowania jest również fakt pojawienia się jednego felczera (*Feldscheer*), pochodzącego z Norymbergii Sebastianusa Geidsdörffera, który 22 sierpnia 1632 r. poślubił Sabinę Kindisch, córkę lejtnanta Joachima. Nie powinna dziwić obecność na twierdzy felczera^[18], tym bardziej, że jak podaje S. Sokół: „Z rachunków płaconych za leki potrzebne do leczenia chorych żołnierzy w Wisłoujściu wynika, że garnizon ten posiadał w tym czasie własnego felczera oraz że żołnierze leczeni byli na miejscu”^[19]. Skądinąd wiemy o silnych

14 Ów kupiec posiadał firmę która zajmowała się m.in. handlem winem. W jego firmie zakupy robił między innymi jeden z nauczycieli Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego Melchior Fritsch – E. Kizik, *Życie codzienne w Gimnazjum*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Szkice z dziejów*. T.1, pod red. E. Kotarskiego, Gdańsk 2008, s. 264.

15 Jeden z owych szyprow pochodziący z Amsterdamu Simon Hemson posiadał nawet pewien rodzaj obywatelstwa. Odnotowano bowiem, iż jest to *Schiffer u. Bürger*.

16 Jak wskazuje plan z 1760 r. (*Plan und Grund=Riss nebst innerliegen Ratz der Vestung Weixelmünde*, Archiwum Państwowe w Gdańsku [dalej APG] 300, MP 779) dom markietana znajdował się przy wejściu do kazamaty bastionu Ostroróg.

17 Owa Dorota jak to określa źródło to zarazem „Stieftochter u. Pflgetochter d. Christ. Hofemann, Schultze u. Kirchenvorsteher in Wm.”

18 Zamieszczony przez E. Kizika aneks, może wskazywać na to, że poza kategorią felczarów (*Feldscherer*) występowała także kategoria wydzielonych osobno chirurgów zajmujących się w pierwszej kolejności leczeniem ran (*Wundarzt/Wundt Arzt*). – Zob. E. Kizik, *Z inwentarzy twierdzy Wisłoujście...*, s. 308 – 309 [Aneks].

19 S. Sokół, *Medycyna w Gdańsku w dobie Odrodzenia*, Wrocław 1960, s. 180; potwierdzają to także gdańskie księgi kamlarii, gdzie odnotowuje się tego typu wydatki. Na przykład w roku 1655 odnotowano dla twierdzy Wisłoujście następujący wydatek: „an Joachim Friedrich, Apotekern vor *Medicamenta*” – APG, 300,12/92, k. 61.

związkach, które łączyły z twierdzą Wisłoujście także tytułarnych *promoti doctores*. Dla przykładu warto powiedzieć, że słynny Heinrich Heyll, doktor medycyny i autor traktatu zatytułowanego *De melancholia* (1608), 1 grudnia 1615 roku wszedł w związek małżeński z Barbarą, córką komendanta na twierdzy Wisłoujście – Martina von der Schlage^[20]. Z kolei doktor Johann Glosemeyer 17 grudnia 1702 roku poślubił wdowę Katharinę Florentine, uprzednio żonę komendanta w Wisłoujściu Johana Habenicht^[21]. W Wisłoujściu przychodzili także na świat lekarze. Jednym z nich był Daniel Coschwitz syn kaznodziei z Wisłoujścia urodzony 30 Marca 1644 roku, przyboczny lekarz księcia von Croy^[22]. Znamy też przypadki tytułarnych medyków którzy bezpośrednio działali na twierdzy Wisłoujście. Należy tu przede wszystkim wymienić Ludwiga von Hammena, *nomen omen* autora niezwykle cennego dzieła z zakresu historii gdańskiej medycyny, tj. *Vitae medicorum Gedanensium*^[23]. Ów Hammen, jak to określa F. Schwarz, od 1683 roku działał jako „Arzt der Festung Weichselmünde”^[24]. Z kolei Jakob Weberski studujący m.in. w Królewcu, Lipsku, Lejdzie, Paryżu oraz Montpellier od 1689 roku określany był jako „Medicus ordinarius d. Festung Weichselmünde”^[25]. Bardzo interesująco przedstawia się również *casus* doktora Blanckiusa, który osiedlił się w Wisłoujściu i na mocy zarządzenia Rady za sprawowaną nad chorymi opiekę otrzymał wolne mieszkanie oraz 50 polskich guldenów miesięcznie^[26].

Na obowiązkową obecność na twierdzy Wisłoujście różnego rodzaju przedstawicieli profesji medycznej wpływ miał niewątpliwie fakt, iż Gdańsk jako miasto portowe, przez które codziennie przechodziły masy towarów, a rotacja ludności uprawiana była na ogromną skalę, było szczególnie narażone na różnego rodzaju choroby, w tym przede wszystkim epidemie. Natomiast ujście Wisły jako ognisko gospodarcze Gdańska szczególnie skupiało w sobie trudy ówczesnej egzystencji. Trudna i kontuzyjna praca w porcie oraz nieprzychylny wilgotny klimat tylko potęgowały ówczesne bolączki. Profilaktyka w przypadku

20 F. Schwarz, *Danziger Ärzte im 16. – 18. Jahrhundert*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge”, 1939 H. 4, s. 34.

21 F. Schwarz, *Danziger Ärzte im 16. – 18. Jahrhundert*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge”, 1941 H. 6, s. 15.

22 F. Schwarz, *Danziger Ärzte im 16. – 18. Jahrhundert*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge”, 1934 H. 5, s. 31.

23 W ostatnim czasie ukazało się tłumaczenie tej pracy na język polski – zob. B. Siek, A. Szarszewski, *Vitae medicorum Gedanensium* Ludwiga von Hammena i Valentina Schlieffa, Gdańsk 2015.

24 F. Schwarz, *Danziger Ärzte...*, 1941 H. 6, s. 13.

25 Ibidem, s. 13 – 14.

26 K. Bilkiewiczowa, *Colectanea ex senatu consultis. Wyciągi z uchwał Rady miasta Gdańska z lat 1604 – 1730 zawierające materiały do dziejów medycyny*. „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej”, seria B, z. 5, Warszawa 1961, s. 27.

twierdzy Wisłoujście, poza działalnością różnego rodzaju medyków, polegała na stosowaniu wielu medykamentów^[27], wydawaniu począwszy od połowy XVII wieku różnego rodzaju ordynacji sanitarnych^[28], wywożeniu „chorobogennych” nieczystości poza obszar fortyfikacji^[29], jak również na utrzymywaniu na obiekcie odpowiedniego zaplecza sanitarnego^[30]. W okolicach twierdzy począwszy od drugiej połowy XVII wieku znajdował się również punkt na którym towary poddawane były kwarantannie, zanim trafiły do portu w Gdańsku^[31].

W kwestii pochodzenia poszczególnych osób wchodzących w skład załogi twierdzy Wisłoujście należy odnotować, iż w przeważającej mierze byli to ludzie związani z niemieckim kręgiem kulturowym. Z terenu Rzeszy pochodziło, aż 39% wszystkich odnotowanych w źródle osób. Materiał pozwala dość precyzyjnie określić z jakich jej obszarów przybywała obsada twierdzy. I tak najczęściej

27 Zob. A. R. Chodyński, op. cit., s. 92 – 93; E. Kizik, *Z inwentarzy twierdzy Wisłoujście...*, s. 303, 308; Podobne dolegliwości do tych które trafiły załogę twierdzy Wisłoujście, a co za tym idzie stosowane kuracje lecznicze można przypisać szeroko pojętej kategorii gdańskich „ludzi morza” – zob. M. Bogucka, *Gdańscy ludzie morza w XVI – XVIII w.*, Gdańsk 1984, s. 97 – 105.; Wiadomo również, że co najmniej od XVIII w. na twierdzy Wisłoujście w pobliżu domu Komendanta znajdowała się apteka, prawdopodobnie będąca laboratorium, w którym produkowano materiały wybuchowe – zob. G. Bukal, *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły...*, s. 225; obecność na Twierdzy apteki poświadcza również Plan Schmidta z 1786 r. (zbiory Biblioteki Pan w Gdańsku, sygn. C I 53.37), a także odkryte w wyniku badań archeologicznych na obiekcie moździerze oraz szklane naczynia apteczne eksponowane na wystawie zatytułowanej „Codziennosc w przedmiotach. Badania archeologiczne w Twierdzy Wisłoujście” mieszczącej się w domu Komendanta w oddziale MHMG Twierdza Wiloujście. Najstarsze egzemplarze pozyskanego szkła aptecznego datowane są na wiek XVIII. – Zob. K. Szczepanowska, *Wyroby szklane*, [w:] *Gdańsk Twierdza Wisłoujście...*, s. 311.

28 D. Kaczor, *Utrzymywanie czystości w wielkich miastach Prus Królewskich XVI – XVIII wieku*, Gdańsk 2014, s. 77.

29 Jak wskazuje D. Kaczor w rachunkach z XVI i I poł. XVII w. kilkakrotnie wzmiankowano wydatki za opróżnianie kloaki na twierdzy Wisłoujście. Za prace sanitarne przeprowadzone przez pachołków miejskich w roku 1546, kiedy to usunięto z tamtejszej kloaki 19 łasztów nieczystości, prace oszacowano na 29 grzywien. Kolejne uprzątnięcie garnizonowej latryny odnotowano w 1576 r. Wywiezienie fekaliiów w 1584 r. obciążało miasto na sumę 7 grzywien, a z kolei w roku 1650 kamlaria zaleciła katowi Martenowi Rosenkrantzowi oczyszczenie kilku zlokalizowanych na obszarze twierdzy i wykorzystywanych przez żołnierzy „sekrétów”, za co pobrał on opłatę w wysokości 15½ grz. – Ibidem, s. 439, 444.

30 W skład owego zaplecza sanitarnego wchodziły m.in. studnie oraz tzw. skrzynie śmietnikowe. Jak wskazują badania archeologiczne w czasie funkcjonowania garnizonu na terenie fortu carré znajdowały się tam trzy ujęcia wody. Z kolei co do skrzyń śmietnikowych, to jedna z takich skrzyń znajdowała się przed fasadą budynku koszar, natomiast druga przed jednym z domków oficerskich. – P. Gomulski, *Architektura obronna oraz zagospodarowanie przestrzeni fortu carré w XVI i XVII wieku w świetle badań archeologicznych na stanowisku 12, Twierdza Wisłoujście w Gdańsku*, praca magisterska wykonana w Instytucie Archeologii i Etnologii pod kierunkiem Prof. dr. hab. Witolda Świątosławskiego, Gdańsk 2015, s. 47 – 48.

31 27 sierpnia 1665 Rada Miejska poleciła Danielowi Schlieffowi z Wisłoujścia wybudować szpital (budę), aby przetrzymać tam towary przeniesione z zakazanych miejsc w celu „wywietrzenia”. 11 września z kolei Rada zarządziła, aby „towary angielskie, leżące na bordingu przed Wisłoujściem, przynieść do magazynu, gdzie wiatr ma je przewietrzyć, co ma trwać 14 dni, zanim je będzie można zabrać do domu”. – K. Bilkiewiczowa, op. cit., s. 8. – Na temat początków kwarantanny w Europejskiej żegludze – zob. K. Ulewicz, *Początki kwarantanny w europejskiej żegludze*, „Archiwum Historii Medycyny”, 48, z. 1, 1985, s. 47 – 50.

były to tereny na wschodzie, takie jak Saksonia, Bawaria, Saksonia-Anhalt oraz tereny na północy takie jak Meklemburgia, czy też Szlezwik-Holsztyn. Dość duża liczba osób pochodziła z Wolnych Miast Rzeszy, na przykład pochodzący z Hamburga muszkieter Nicolaus Wilcke, który w roku 1656 poślubił córkę gefrajtra Magdalenę Krohn^[32].

Także odsetek Polaków (6%), Duńczyków (7%), Czechów (6%) i Szwedów (6%) wydaje się być znaczącym. W przypadku Rzeczypospolitej, byli to ludzie pochodzący z terenów Wielkopolski, na przykład ze Zdun (*Zduni Groß=Polen*) oraz Śmigła (*Schmiegel i. Großpolen*), jak również Małopolski (Kraków). W przypadku Danii miastami z których rekrutowali się przybysze, były: Kopenhaga, Viborg, Aalborg (*Aalburg*) oraz Aarhus (*Aarhuus*). Jeżeli chodzi o Czechy, to takimi miastami były Praga, Strackenberg, Wrocław, czy też Trutnov (*Trautenau*). W dalszej kolejności w przypadku Szwecji, do miast takich należały: Kalmar, Ronneby (*Runneby*), Karlstad (*Carlstadt*), Örebro (*Öhrebro*) oraz naturalnie Sztokholm. A zatem były to w przeważającej mierze ośrodki zlokalizowane na południu tego kraju.

Dość duży odsetek wykazują także przybysze ze Szkocji (5%), Prus Królewskich (5%), Niderlandów (4%) oraz Inflant (4%). Miasta szkockie, z których rekrutowała się załoga, to Herenthon, Aberdeen oraz Edynburg. W przypadku Prus Królewskich pojawiają się oczywiście rodzimi mieszkańcy z osady Wisłoujście, jak również mieszkańcy Torunia, a także mieszkani Grudziądzka oraz pochodzący ze wsi Żuławki (dzierzawa berwałdzka) (*Fürstenwerder im Barrenhöfischen*) robotnik Johann Baar. W przypadku Niderlandów, miastami, z których rekrutowała się załoga twierdzy, były Amsterdam, Deventer oraz Gallern. Natomiast w Inflantach takimi miastami były: Tallinn, Wolmar, Dorpat, Ryga oraz Hacksöl.

W niewielkiej (w świetle źródła) liczbie występowali na twierdzy także przedstawiciele Prus Książęcych (2%), Austrii (2%), Szwajcarii (2%) oraz Norwegii (2%). W przypadku Prus Książęcych, centra z których przybywali zainteresowani to Królewiec, Bartoszyce, Tylża czy też Ragneta. W przypadku Austrii Ibs, Innsbruck i Polkau, natomiast w przypadku Szwajcarii Schweibitz oraz Lucerna (*Luzern*). W odniesieniu do Norwegii miastami takimi były Bohus i Molesand.

32 Być może owa Magdalena Krohn była spokrewniona z niejaką Anną Krohn, która jako dziewczka służebna w Wisłoujściu zimą 1690 roku z zimną krwią zamordowała półroczne dziecko swoich chlebobawców („mit dem Brodmeßer daß Hälßchen bis auff die hinterste haut abgeschnitten”). – Zob. D. Kaczor, *Przestępczość kryminalna i wymiar sprawiedliwości w Gdańsku w XVI – XVIII wieku*, Gdańsk 2005, s. 103 – 104.

W jednostkowych przypadkach pojawiają się także reprezentanci takich regionów jak Rosja, Sabaudia, Finlandia, Ukraina, Węgry, Kurlandia, Anglia, czy też Księstwo Pomorskie. I tak na przykład z Ukrainy pochodził Żyd (*Jude*) Paul Nowekofsky, który w 1667 roku poślubił Catharine Kosin, córkę gdańskiego sierżanta Lorentza. Natomiast z Finlandii (*Wirburg*) pochodził niejaki Martenson Zacharias.

Generalnie wypada stwierdzić, że zdecydowana większość załogi rekrutowała się z terenów położonych w basenie Morza Bałtyckiego (w tym dość często z miast hanzeatyckich), przeważnie z dużych ośrodków miejskich. Fakt, że większość załogi pochodziła z księstw Rzeszy, zapewne jest związany z tym, iż w czasie gdy w Rzeszy następowało przerwanie działań wojennych (na przykład po wojnie trzydziestoletniej) żołnierzy odprawiano ze służby i musieli oni szukać nowego zatrudnienia, które z powodzeniem otrzymywali między innymi na twierdzy Wisłoujście. Warto również zwrócić uwagę, że niektórzy członkowie załogi doświadczenie zdobywali na obiektach o konstrukcji zbliżonej do tej jaką posiadała twierdza Wisłoujście, na przykład w Spandau^[33], Wrocławiu^[34] czy też we wsi Żuławki w okolicach której znajdowała się twierdza Gdańska Głowa (*Danziger Haupt*)^[35].

Zarówno zawód, pochodzenie, jak i status związku miały istotny wpływ na dobór współmałżonka. Szczególnie istotnym czynnikiem był czynnik zawodowy. I tak na przykład pochodzący ze Szwecji Uhlerich Aleman, który z zawodu był robotnikiem, w roku 1714 poślubił wdowę Catharine (z domu Römers), której poprzednim mężem był także robotnik pochodzący z miasta Pasewalk niejaki Barthel Bein. Z kolei w roku 1658 doszło do zawarcia związku małżeńskiego pomiędzy gefrajtrem Hansem Andersonem oraz wdową po gefrajtrze Cathariną Herrmann. Siedem lat wcześniej muszkietier Michel Dunst poślubił

33 Cytadela ta znajdująca się obecnie w Berlinie posiada narys analogiczny do gdańskiego fortu carrè, jak również przypomina ona gdańską fortyfikację pod względem lokalizacji oraz pełnionej przed laty funkcji. – Zob. np.: J. Grothe, *Die Spandauer Zitadelle*, Berlin 2002.

34 Zachowany częściowo do dziś bastion Ceglarski oraz nieistniejący już bastion Piaskowy są typowymi realizacjami nowowolskiej szkoły fortyfikacyjnej i przypominają w narysie bastiony z Wisłoujścia. Być może, że tak jak w przypadku twierdzy Wisłoujście ich twórcą był Jan Schneider z Lindau. – Zob. *Jan Schneider z Lindau a twierdza w Wisłoujściu*, [w:] *Zespół forteczny Gdańsk – Wisłoujście. Problemy ochrony zabytków pofortecznych*, pod red. P. Molski, Gdańsk 1998, s. 46.

35 Najstarszy plan twierdzy Gdańska Głowa (*Abbildung der Schwedischen Schantz auff dem Weißelstrom in Preußen gelegen. Anno 1626*) przedstawia ją w narysie analogicznym do narysu gdańskiego fortu carrè. Nawet jeżeli jest to wizja autora, to należy podkreślić, iż niewątpliwie bliskość obydwu fortyfikacji sprzyjała wymianie obsady. W polskiej literaturze wskazuje się nawet na to, że projektantem fortu carrè twierdzy Gdańska Głowa, był tak jak w przypadku Wisłoujścia Anton van Obberghen. – Zob. F. Mamuszka, *Budowle obronne Ziemi Gdańskiej*, Gdańsk 1966, s. 35 – 36; R. Woźniak, *Fortyfikacje w dawnych Prusach Królewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 1974, ryc. 127; B. Klasa, K. M., Kowalski, *Dzieje gminy Stegna*, Stegna 2003, s.

wdowę po zmarłym muszkietierze Jacobie Woywod. W roku 1698 muszkietier Hans Wienert poślubił natomiast córkę muszkietera Georga Junga-Marię.

Także pochodzenie odgrywało, jak się wydaje, dość ważną rolę przy wyborze przyszłego partnera. Wzmiankowany już Johann Baar pochodzący z Żuławek poślubił Catharinę Bluhm, córkę robotnika z Żuław Elbląskich (*Elbingsches Werder*). Z kolei córka pochodzącego z Anglii piekarza Jesabel Müller w roku 1657 poślubiła Thomasa Dräcks'a pochodzącego z angielskiego miasta Banbury (*Bambery*). Georg Baar, którego ojcem był gospodarz we wsi Wisłoujście i który najpewniej również dorastał w tej miejscowości, w 1752 roku poślubił natomiast córkę miejscowego rybaka Adelgundę Brithal.

Udało się odnotować także jeden przypadek, który może sugerować, iż status związku mógł mieć pewien wpływ na wybór współmałżonka. Wdowiec Joachim Ehler poślubił bowiem w roku 1651 wdowę Annę Reichweiler, uprzednio żonę Lorenza dowódcy pułku (*Regimentsgewaltiger*).

Ostatnią kwestią, którą chciałbym poruszyć, jest częstotliwość zawieranych na twierdzy Wisłoujście małżeństw. W nowożytnym Gdańsku śluby zawierano tylko i wyłącznie w dni powszednie zgodnie z trzecim przykazaniem „Pamiętaj, abyś dzień święty święcił”^[36]. Analiza materiału źródłowego pozwala wskazać w jakich miesiącach najczęściej zawierano związki małżeńskie na Twierdzy (Wykres 1). Można tu wskazać takie miesiące jak listopad, czerwiec oraz lipiec. Jeżeli zaś chodzi o okresy w których najrzadziej dochodziło do zawierania małżeństw to należy tu w pierwszej kolejności wymienić przełom marca i kwietnia, a także przełom sierpnia i września, jak również grudzień. Koresponduje to niejako z badaniami E. Kizika oraz C. Kuklo, którzy wskazują, iż z reguły ślubów nie udzielano w okresie ważnych świąt w kościelnym kalendarzu liturgicznym, takich jak na przykład Wielki Post (marzec-kwiecień), czy też adwent (grudzień)^[37], jak również z ordynacją dla żołnierzy twierdzy Wisłoujście^[38].

Jeżeli chodzi o częstotliwość zawierania małżeństw na twierdzy w poszczególnych latach, daje się zauważyć, iż apogeum ślubów przypada na lata 1650-1669, poczym do lat 90 XVII w. następuje drastyczny regres, a następnie względna stabilizacja w opisywanym zjawisku (Wykres 2). Dość duży odsetek

36 E. Kizik, *Wesele, kilka chrztów i pogrzebów. Uroczystości rodzinne w mieście hanzeatyckim od XVI do XVIII w.*, Gdańsk 2001, s. 50 – 51.

37 E. Kizik, *Wesele, kilka chrztów i pogrzebów...*, s. 54 – 55; C. Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 90.

38 *Eines Rahts der Stadt Dantzick Ordinants. Der Soldaten in der Vestung zur Weichsel Munde sowol auf der Burg, als in Schantzen kinder Tauffe, Hochzeiten, und wochentlich Behtstunden betreffende*, 1636, APG 300, R/B, 2, k.93. – dziękuję mgr. Marcinowi Szumnemu za wskazanie na powyższe źródło.

zawieranych małżeństw notuje się również w okresie poprzedzającym apogeum, tj. w latach 1630-1649. Najprawdopodobniej ma to związek z rozgrywającymi się wówczas wojnami o *dominium Maris Baltici* i związaną z tym potrzebą obsadzenia twierdzy większą ilością żołnierzy, co z kolei rzutuje na zwiększoną częstotliwość zawieranych małżeństw ujawniającą się w materiale źródłowym.

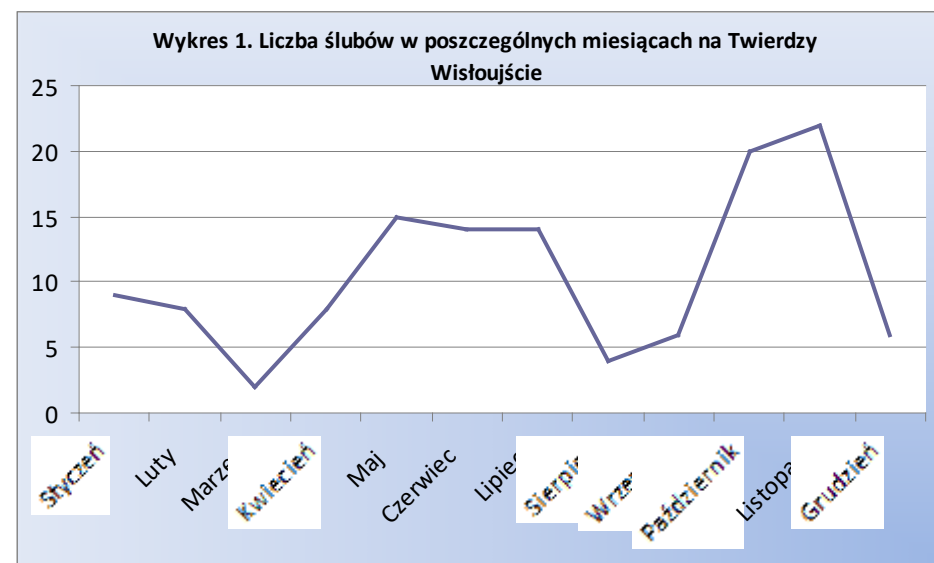
Ostatecznie wypada stwierdzić, że księgi parafialne (w tym przede wszystkim księgi ślubów) stanowią świetne uzupełnienie bogatego materiału źródłowego do dziejów twierdzy Wisłoujście. Niestety pomimo sygnalizowanych postulatów badawczych^[39] nadal nie w pełni wykorzystanego. Być może tekst ten będzie stanowił impuls dla przyszłych badaczy zajmujących się dziejami twierdzy Wisłoujście do sięgnięcia po tego typu materiał źródłowy w swoich badaniach.

Tabela 1. Zestawienie komendantów twierdzy Wisłoujście od połowy XVI w. do początku wieku XVIII

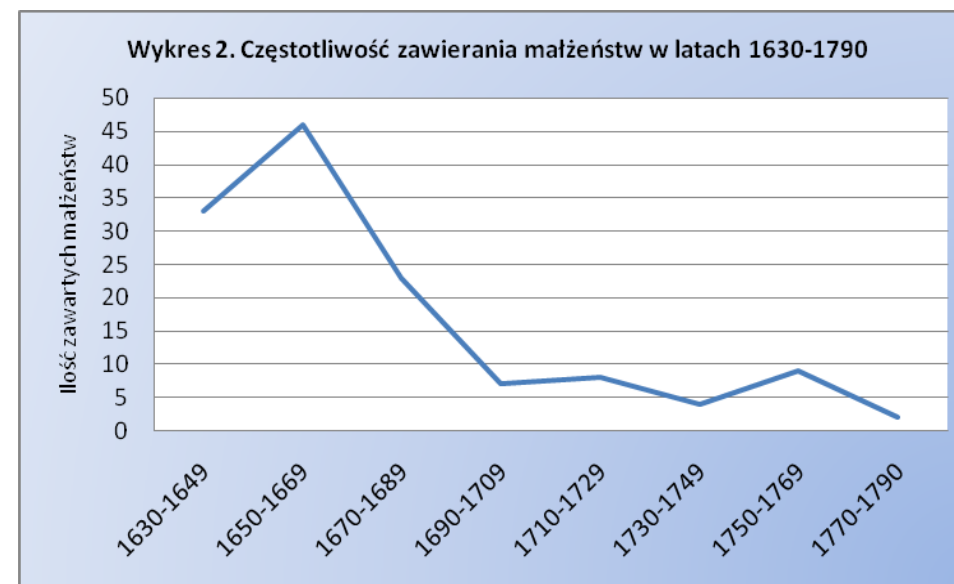
Okres urzędowania	Komendant
1559	Hans von Hela
1561	Maty Ridder
1572	Friedrich Tod
1573	Martin von der Schlage
1602	Georg Clefeld
1621	George von Sichten
1623	Sebastian Huttfeld
1631	Michael Tönniges
1648	Caspar Reyger
1675	Johann Heinrich Timm
1682	Christian Horch
1685	Christian Schlieff
1690	Heinrich Habenicht
1696	Gabriel Siewert
1697	Gregor Konike
1699	Simon Christian von Schrödern
1701	von Stauffenberg

Oprac. na podstawie: Violet, Alex. F., *Neringia oder Geschichte der Danziger Nehrung*, 1864, s. 83.

39 E. Kizik, *Z inwentarzy twierdzy Wisłoujście...*, s. 301 – 302.

Oprac. na podstawie: J. Zimmer, *Das Traubuch der Festung Weichselmünde bei Danzig*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge“ 2. 1934. S. 65 – 74.

Oprac. na podstawie: J. Zimmer, *Das Traubuch der Festung Weichselmünde bei Danzig*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge“ 2. 1934. S. 65 – 74.

ANEKS

Auszug aus dem Traubuch von Weichselmünde 1630 - 1790.

Adlers, Michel, Bartenstein	OO 14.11.1655	Schnitz, Anna, Witwe des Musketiers Hinrich S.
Albrecht, Hans, Musketier unter Hauptm. Deisinger, Naumburg i Thür.	OO 17.05.1657	Zatzke, Engel, Tochter des verstorb. Peter Z.
Albrecht, Michael, Grenadier, Königsberg	OO 08.11.1694	Schulz, Dorothea, Tochter des Christian S., Tambour.
Aleman, Uhlerich, Arbeitsmann, Öster=Dahland i. Schweden	OO 16.10.1714	Catharina geb. Römers, Witwe d. Barthel Bein, Arbeitsmann, Pasewalk i. Vorpommern.
Alhshausen, Otto Pikenier, Bilten i. Kurland	OO 18.09.1644	Köhn, Anna, Tochter des verstorb. Johann K., Stadtschreiber, Landsberg a. W.
Anderson, Hans, Gefreiter, Scharzburg i Thür.	OO 17.03.1658	Herrmann, Catharina, Witwe des Georg H., Gefreiter.
Anderson, Nikolaus, Wiborg i. Dänemark	OO 10.06.1669	Woyke, Anna, Tochter des verstorb. Marten W., Fuhrmann, Weichselmünde
Andreas, Johann, Seefahrer, Kopenhagen	OO 01.06.1756	Giesler, Regina, Witwe des verstorb. George G.
Andreas, Lorentz, Musketier, Stockholm	OO 15.02.1644	Borchhart, Anna, Tochter des verstorb. Franz B., Wollin i Pomm.
Andressen, Andreas Flensburg	OO 15.07.1657	Wolbich, Elisabeth, Tochter d. Caspar W., Königsberg i. Pr.
Baar, George, Sohn des Joh. Baar, Gastgeber in Wm., Seefahrer	OO 25.04.1752	Brithal, Adelgunda, Tochter des verstorb. B., Fischer in Weichselmünde

Baar, Johann Arbeitsmann, Fürstenwerder im Barrenhöfischen	OO 11.06.1714	Bluhm, Catharina, Tochter des verstorb. Michael B., Arbeitsmann, Elbingsches Werder.
Backhausen, Hans, Gefreiter Corporal, Hameln i. Braunschw.	OO 13.06.1633	Wilbrandt, Helena, Wwe. des Johann W., Feldscheer beim König von Polen.
Bär, Gottfried, Musket. bei Hptm. Görtz, Fraustadt in Polen	OO 14.11.1695	Lindau, Euphrosine, Tochter des Michel L., Rottmeister.
Balthaser, Adam, Kaufmann, Krakau in Polen	OO 09.09.1663	Frischbutter, Maria, Tochter des Joachim F., Pfahlhofer in Weichselmünde
Bartels, Friedrich, Musketier, Spandau	OO 12.04.1763	Thesmer, Elisabeth, Tochter des Christian T.
Batzsch, Hans, Musketier, Braunschdorf i. Schles.	OO 18.11.1644	Worvick, Catharina, Tochter des verstorb. Joachim W., Freischulze, Jacobshagen i. Pom.
Battally, Antoni, Büchsenmeister, Hamburg	OO 19.01.1727	Holtz, Eva, Tochter des Hofmeisters Jacob H., Cissau.
Bauer, Johann, Musketier, Sternberg i. Meckl.	OO 23.08.1683	Frölich, Judith, Tochter des verstorb. Philipp F., Gefreit.
Buch, Martin, Schneidergeselle, Tangermünde i. Brand.	OO 05.02.1714	Roß, Christina, Tochter des Joh. R., Kleinfischer, Wm.
Christian, Jonas, Rottmeister, Ahlburg i. Dänemark	OO 21.10.1686	Trell, Ursula, Wwe. des Jonas T., Rottmeister.
Cippoch, David, Wwr., Musketier unt. Hptm. Herch, Leipzig	OO 08.05.1650	Guhl, Sophie, Tochter des verstorb. Matth. G., Leinweber, Cunitz.
Claus, Christoph, Musketier, Hohenstein i. Meißen	OO 02.02.1676	Dademann, Maria, Wwe. des Marten D., Hutmacher, Königsberg.
Dehn, Andreas, Pikenier, Rinchau b. Zirbach i. d. Niederpfalz	OO 24.11.1641	Erdtmann, Anna, Tochter des Martin E., Treptow i. Pom.
Deich, Georg, Büchsenmeister d. Artillerie, Nürnberg	OO 20.11.1661	Warrelmann, Catharina, Tochter des verstorb. Martin W., Tuchmacher, Hammerstein.

Radosław Kubus

Deute, Georg, Musketier, Edinburgh i. Schottl.	OO 29.11.1665	Pritzhoven, Elisabeth, Tochter des verstorb. Peter P., Büchsenmeister.
Dorsch, Caspar, Musketier, Marburg i. Hessen	OO 17.07.1684	Wodetzki, Maria, Tochter des verstorb. Martin W. Danzig.
Dräcks, Thomas, Musketier, Bamberg i. England	OO 01.11.1657	Müller, Jesabel, Tochter des verstorb. Hans M., Bäcker, Därem i. England.
Driefuß, Hans, Musketier, Salfeld i. Altenburg	OO 09.07.1645	Bechlin, Anna, Tochter des Jochim B., Fischer zu Zetting i. d. Mark
Duppel, Allan, Tambour, Schottland	OO 20.06.1666	Lange, Cathrin, Tochter des Johann L., Danzig.
Dunst, Michel, Musketier unt. Hptm. Horch, Triebel aus d. 6 Städten	OO 07.05.1651	Woywod, Maria, Wwe. des Jacob W., Musketier.
Eberling, Hans Georg, Musketier, Kaiserl. Reichstadt Weißenburg	OO 28.06.1648	Böhm, Maria, Tochter des verstorb. Caspar B., Weißgerber, Lippstadt i. Pr.
Eck, Valtin, Wwer., Gefreiter, Leidenburg i. d. Grafschaft Schwartzburg	OO 24.11.1647	Scholtz, Elisabeth, Wwe. des Ernst S., Knopfmach., Schilditz.
Egener, Hans, Rottmeister, Breslau	OO 10.05.1654	Kahn, Maria, Wwe. d. Georg K., Zimmermann, Danzig.
Ehler, Jochim, Wwer., Capitaine d'armes unt. Hptm. v. Bobart,	OO 23.07.1651	Reichweiler, Anna, Wwe. des Lorenz R., Regimentsgewaltiger.
Eichhorn, Heinrich, Seefahrer, Bremen	OO 12.02.1760	Leidmann, Concordia, Tochter d. L. auf der Westseite.
Eilich, Hans, Musketier, Stargard i. Mecklenb.	OO 24.11.1675	Lebel, Anna, Tochter des verstorb. Christoph L., Leutnant in poln. Diensten.
Einhart, Andreas, Musketier, Wollmar i. Livland	OO 17.02.1675	Ester geb. Reinfahr, Wwe. des Hans Haubt, Profoß.
Erichsen, Nicolaus. Musketier unt. Hptm. Bredt, Christiania	OO 24.10.1660	Henrichsen, Brigitta, Tochter des verstorb. Peter H., Rondeby i. Blekingen.
Ertmann, Johann, Rottmeister, Dorpat i. Livland	OO 24.10.1676	Pethin, Dorothea, Tochter des Jochim P., Musketier.

Księga ślubów (Traubuch) jako źródło do badań...

Fackenhoffer, Johns. Peter Trommelschläger, Mainz	OO 31.05.1632	Olten, Anna, Tochter des Caspar O., aus d. Werder
Fider, Wilhelm, Musketier unt. Hptm. Horch, Thorn	OO 20.08.1651	Sietau, Marie, Tochter des verstorb. Gregor S., Scheffelmeister, Danzig.
Finck, Hans, Gefreiter, Iburg i. Westfalen	OO 21.05.1646	Kruse, Catharina, Tochter des Hans K., Großfischer u. Kirchenvater, Weichselmünde.
Finger, Caspar, Schweinitz	OO 18.09.1633	Probsts, Anna, Wwe. d. Martin Pr., Marienburg.
Fischer, Heinrich, Musketier, Zduni Groß=Polen	OO 16.05.1690	Bormann, Anna Elisabeth, Tochter des Joh. B., Regimentsgewaltiger.
Fischer, Jochim, Musketier, Rügenwalde	OO 11.12.1644	Lentz, Catharina, Tochter des verstorb. Hans L., Schmied, Pollensin i. Pom.
Fortmann, Joh. Heinrich, Schuhmachergesell, Kopenhagen	OO 19.10.1739	Albo, Mette, Maria, Tochter des verstorb. Nels Nelsen A., Schiffszimmerm, Kopenhagen
Foß, Michel, Musketier unter Hptm. Bred, Straslund	OO 20.01.1658	Dentz, Elisabeth, Tochter des verstorb. Georg D., Bürger in Danzig, war Rhedefahrer, Weichselmünde.
Frick, Joh., George, Braunschweig	OO 12.11.1731	Büling, Catharina, Tochter d. verstorb. George B., Bauer in Käsemark
Galwer, David Schottland	OO 27.07.1664	Selcke, Dorothea, Tochter des Peter S., Fischer i. Heisternest.
Geidsdörffer, Sebastianus, Feldscheer, Nürnberg	OO 22.08.1632	Kindisch, Sabina, Tochter des Joachim K., Leutnant.
Glampe, Caspar, Pikenier, Osnabrück	OO 24.06.1646	Teschke, Dorothea, Tochter des Martin T., Rottmeister.
Groot, Jacob Hansen, Hilgeland aus Seelands=Stift	OO 24.07.1785	Schultz, Anna, Florentina, Tochter des Mich. Friedr. S., Unterlotse, Neufahrwasser.
Günter, Jacob, Pikenier unter Obr.=Leutnant Aderbach, Merseburg i. Meißen	OO 17.01.1655	Egelmeier, Dorothea, Tochter des verstorb. Adam E., Musk.

Radosław Kubus

Günther, Joh. Constantin, Obrist.=Leutn. u. Kommandant der Festg. Weichselmünde	OO 19.06.1753 in Danzig getraut	Anderson, Elisabeth, Tochter des verstorb. Willem A., berühmt. gew. Kauf- und Handelsmann.
Hake, Hans, Öhrebro i. Schwed.	OO 27.12.1653	Krümme, Engel, Tochter des Joachim K., Gollnau i. P.
Hannemann, Johann, Musketier, Laucha i. Thüringen	OO 25.04.1639	Faliberger, Agneta, Tochter d. Ernst F., Körlin i. Pom.
Harder, Nicolaus, Musketier, Marle i. Ditmarschen	OO 20.02.1633	Trebisch, Catharina, Wwe. d. Elias T.
Hemson, Simon, Schiffer u. Bürger, Amsterdam	OO 28.11.1775	Cron, Adelgunde, Tochter d. Joh. C., Rastgeber a. d. Westseite, Weichselmünde
Henrichs, Andreas, Musketier unt. Hptm. Bredt, Aarhus i. Dänem.	OO 23.11.1664	Brudinck, Catharina, Tochter des Hermann B., Bütow.
Hipper, Michael, Musketier, Königgrätz	OO 11.10.1654	Baartsch, Anna, Tochter des verstorb. Friedr. B., Lemburg i. Schles.
Hüpkens, Jacob, Musketier unt. Hptm. v. Strachwitz, Herenthon i. Schottl.	OO 20.10.1658	Margarete geb. Moldin, Wwe. des Hans Blankhorn, Kaufmann zu Danzig
Jacob, Hans, Musketier, Böhrun i. Böhmen	OO 17.06.1668	Pritzer, Esther, Tochter des Peter Pr., Lauenburg.
Jacob, Marcus, Musketier, Reval	OO 22.09.1647	Radehack, Gertrud, Tochter d. Jacob R., Bootführer.
Jacobsen, Wilhelm, Trommelschläger, Deventer	OO .1669	Ohnsorge, Catharina, Wwe. d. Abracham O.
Jantzen, Martin, Musketier, Gr.=Lindau in Poln. Preußen	OO 01.01.1725	Knoff, Anna, Tochter des verstorb. Adam K., Arentator im Brandenburgischen Preußen.
Jargau, Hans, Bootsmann, Rostock	OO 27.07.1644	Koch, Barbara, Wwe. d. Franz K., Tuchbereiter, Danzig
Jeschke, George, Sohren in der Niederlausitz	OO 08.10.1656	Kahl, Anna, Wwe. d. Mathias K., Capitaine d'armes, unter dem verstorb. Obr.=Leutnant Aderbach.

Księga ślubów (Traubuch) jako źródło do badań...

Jürgenshon, Mathhias, Musketier, Carlstadt i. Schweden	OO 03.04.1646	Geßler, Eva, Tochter d. verstorb. Ludwig G., Güstrow.
Kahl, Jacob, Pikenier unt. Hptm. v. Bobart, Riga	OO 20.10.1652	Woller, Barbara, Tochter des verstorb. Barth. W., Büchsenmeister.
Karske, Nicolaus, Capitaine d'armes, Kiel	OO 17.06.1635	Renner, Barbara, Tochter des Pankratius R., Major.
Kater, Simon, Musketier unter Hptm. Hundt	OO 31.05.1682	v. Mündyn, Barbara, Tochter des Franz v. M., Leutnant in Polen. (In d. Türkei gefang.)
Kayser, Lorenz, Musketier, Jbs i. Österreich	OO 10.05.1682	Berger, Christina, Wwe. des Jörgen B., Musketier
Kirchhoff, Thomas, Rottmeister unt. Hptm. v. Bobart, Leipzig	OO 26.04.1654	Anna geb. Nieders, Wwe. d. Christoph Fahren, Büchsenmeister und Feuerwerker
Klassen, Abraham, Sohn d. verst. Claß Rinckel a. Appenjadorn i. Holl., Seefahrer.	OO 07.01.1755	Petermann, Anna Maria, Tochter des Michel P., Fischer, Weichselmünde.
Klick, Johann Peter, Gew. Marketender u. Feuerwerker, Lizzig a. d. Mosel	OO 03.03.1680	Schäfer, Rosina Dorothea, Tochter d. verstorb. Georg S., Pastor in Wm., Stieftochter u. Pflgetochter d. Christ. Hofemann, Schultze u. Kirchenvorsteher in Wm.
Kolbe, Jochim, Bayrisch=Naumburg in Sachsen	OO 25.11.1721	Baumgart, Catharina geb. Reich, Wwe. d. Lorentz B., Rhedefahrer, Wm.
Kroll, Peter Paul, Schliesensreiber, Tempelburg i. Hochpohlen?	OO 25.06.1714	Maßmann, Catharina Sophia, Tochter d. verstorb. Martin M., Schuhmacher bei Danzig.
Lacher, Joh. Jacob, Soldat, Schweibitz i. Schweizerland	OO 12.06.1633	Knop, Elisabeth, Wwe. des Jacob K.
Lackusch, Christoph, Fischerknecht, Rangenith i. Litauen	OO 20.05.1652	Schweichler, Anna, Wwe. des Christoph S., Bootführer unt. Hptm. v. Bobart.

Lange, Johannes, Musketier, Neuburg i. d. Alt. Pfalz	OO 15.07.1640	Thäl, Catharina, Wwe. des Heinrich T.
Ledebur, Hartwig, Gefreiter, Hacksöl i. Livland	OO 16.07.1662	Focke, Anna, Tochter d. Hans F., Rottmeister.
Lorkowitz, Paul, Musk. Thorn	OO 13.10.1675	Krause, Maria, Wwe. d. Peter K., Bootführer
Malikas, Peter, Musketier, Stockholm	OO 27.05.1681	Scholling, Euphrosina, Tochter d. verstorb. Fabian S., Bäcker, Tiegenort.
Marget, Wilhelm, Musketier, Ivrea i. Savayen	OO 21.05.1645	Becker, Anna, Wwe. des Heinr. B.
Martenson, Zacharias, Tambour, Wirburg i. Finnland	OO 20.11.1713	Friese, Maria, Tochter des Andreas F., Arendator, Ingromanland? (Ingermanland)
Mülke, Nicolaus, Gefreit. unt. Hptm. Dilger, Zehnde i. Vogtland	OO 17.10.1655	Feil, Anna, Wwe. d. Mathias F., Constabel.
Mützscher, Ludowig, Musketier, unt. Hptm. Dilger, Tübingen	OO 21.11.1655	Scharnoffski, Barbara, Tochter d. verstb. Lucas S., Drechsler, Danzig.
Nicolaus, Peter, Musketier, Kalmar i. Schweden	OO 27.12.1654	Nilssen, Holma, Tochter des verstorb. Nicolaus N., Engelholm i. Dänemark.
Nische, Georg, Musketier, Broshon i. Schottland	OO 11.01.1665	Rallen, Anna Maria, Tochter d. verstorb. Moritz R., Capitaine d'armes.
Nowekofsky, Paul (Jude), Ukraine	OO 29.05.1667	Kosin, Catharina, Tochter des verstorb. Lorentz K., Sergeant in Danzig
Orloffsen, Peter, Schipper, Calmer a. Bornholm	OO 25.10.1654	Ratigkow, Barbara, Tochter d. verstorb. Jacob R., Balb in Preußen.
Pallm, Paul, Musketier, Strackenberga i. Böhm.	OO 19.08.1646	Wrede, Martha, Wwe. d. Christian W., Rottleister.
Pentlowitz, Stenzel, Musketier, Sambor in Polen	OO 12.11.1691	Schultz, Christina, Tochter des Christian S.
Prekart, Jörgen, Gefreiter, Madern i. Nd.=Ungarn	OO 20.04.1683	Glinna, Hedwig, Wwe. des Christoph G., Musketier

Priem, Hans, Rottmeister, Prag	OO 28.10.1657	Dobschütz, Anna Maria, Wwe. des Joh. Ernst D., Reuter bei Danzig.
Rauct, Erich, Rottmeister, Bohuß, Norwegen	OO 02.06.1653	Cassel, Maria, Wwe. des Jochim C., Pikenier.
Reichweiler, Lorenz, Regimentsgewaltiger, Luzern	OO 10.06.1647	Schmidt, Anna, Tochter d. verstorb. Simeon S., Schipper, Rügenwaldermuende.
Ruht, Erich, Rottmeister, Molesand i. Norwegen	OO 26.10.1670	Mencke, Mete, Wwe. des Mattheus M., Musketier.
Rundt, Hans, Musketier, Memel	OO 03.12.1673	Billiker, Elisabeth, Tochter des Jacob B., Saalfeld.
Runcke, Jacob, Musketier, Anklam	OO 12.07.1648	Tak, Anna, Tochter des verstorbenen Hans T., Riebenitz in Mecklenburg.
Scherer, Hans, Musketier, Innsbruck	OO 16.10.1650	Berghoff, Anna, Wwe. des Musket. Nicolaus B., Rotteister.
Schindlauer, Andreas, Musketier, Trenß i. Sonderningen	OO 12.07.1682	Büriges, Margarete, Tochter d. verstorb. Michel B., Brauer, Putzig
Schindler, Daniel, Musketier, Poln. Lissa	OO 01.11.1695	Siebolt, Esther, Tochter des Gabriel S., Sattler, Marienburg.
Schmidt, Christoph, Rhedefahrer, Barth i. Pommern	OO 12.05.1658	Breckhans, Catharina. Tochter d. Erdmann B., Kleinschmied, Allenstein.
Schmietz, Heinrich, Musketier, Ninwegen i. Gallerland	OO 02.05.1632	Holsten, Anna, Tochter des Hermann H., Danzig
Schüßler, Alexand., Wwer., Trommelschläger, Cassel	OO 06.11.1644	Wilke, Königunde, Wwe. des verstorb. Jochim W., Schipper, Danzig
Schultz, Christian, Tambour, Neustettin i. Pom.	OO 29.11.1688	Haak, Dorothea, Tochter des verstorb. Benj. H., Schuhmacher, Schidlitz.
Schultz, Georg, Rottmeister unt. Major v. Bobart, Beuthen	OO 17.02.1675	Niger, Maria, Tochter des Hans Niger, Maurer, Danzig
Schwartz, Lorentz, Musketier, Königsberg i. Pr.	OO 05.01.1648	Köler, Anna, Tochter d. verstorb. Matheus K., Sonnenburg i. Pom.

Schwendson, Peter, Musketier unt. Hptm. Zihn, Runneby i. Schweden	OO 25.11.1685	Meltzer, Maria, Tochter des verstorb. Michael M., Nachtwächter, Danzig.
Seidel, Daniel, Musketier, Schmiegel i. Großpolen	OO 03.09.1685	Hubert, Maria Magdalena, Wwe. d. Matthies H., Schneidermeister, Neuen Wedel i. d. Mark.
Spille, Joseph, Musk. unt. Hptm. Bredt, S. Veit i. Niederland	OO 04.04.1664	Schwartz, Anna Maria, Tochter des verstorb. Peter S., Schoppenbrauer, Danzig.
Tebeller, Wilh., Musket. unt. Hptm. Bredt, Gellern i. d. Niederl.	OO 22.07.1663	Schackel, Gertrud, Wwe. des Peter S.
Thomsen, Hans, Gefr. Aberdeen i. Schottld.	OO 30.09.1675	Preiß, Elisabeth, Wwe. des Paul. Pr.
Tönner, Balthasar, Polkau i. Österreich	OO 06.01.1636	Schliege, Elisabeth, Wwe. des Bernt Appelman S.
Uppich, Jacob, Rottmeister, Lorsch i. d. Unterpfalz	OO 25.10.1643	Malchau, Maria, Tochter d. verstorb. Just M., Straslund.
Wagener, Martin, Musketier, Trautenau i. Böhmen	OO 01.12.1647	Erdtmann, Elisabeth, Tochter d. verstb. Daniel E., Schwertfeger, Helmstät i. Dänemark.
Walke, Heinrichm Tambour, Wittenberg	OO 25.10.1665	Neumann, Engel, Wwe. des Gabriel N.
Warte, Samuel, Musketier, Tilse i. Litauen	OO 18.04.1655	Gielstorff, Catharina, Tochter des verstorb. Matthias G., Musketier.
Weber, Matthäus, Musketier unter Hptm. Schroer, Besseringen i. Lothr.	OO 22.07.1640	Block, Anna, Wwe. des verstorb. Thomas B., Musketier.
Weiß, Zacharias, Musketier, Breslau	OO 26.12.1672	Jacobsen, Dorothea, Tochter d. verstorb. Adam J., Preuß.=Holland
Werner, Andreas, Schlossergeselle, Tilsit	OO 10.07.1730	Rohrmeyer, Marie Elisabeth, Wwe. d. Peter R., Gastwirt, Hagelsberg.
Wienert, Hans, Musketier, Graudenz	OO 03.11.1698	Jung, Maria, Tochter d. Georg J., Musketier zu Danzig.

Wilcke, Nicolaus, Musk. unt. Hptm. Bredow, Hamburg	OO 01.10.1656	Krohn, Magdalena, Wwe. des Jacob K., Gefreiter.
Wilckens de Jonge, Joh. Sohn d. Wilcke W., Hafenfstr. in Emden, Steuer- mann, Emden	OO 19.01.1738	Bonnssen, Catharina, Wwe. d. verstorb. Abraham Christopher B., Kommandeur d. Artillerie.
Wulff, Joh. Georg, Sergeant b. Obristleutn. Peukker, Merseburg	OO 05.10.1693	Schützer, Catharina Elisabeth, Tochter d. Christoph S.
Wunsch, Michel, Musketier, Sitte i. d. 6 Städten	OO 06.10.1669	Michel, Elisabeth, Tochter d. verstorb. Peter M., Corporal.
Zacherab, Andreas, Rottmeister unt. Hptm. Coster, Memel	OO 19.02.1675	Schmid, Catharina, Tochter d. Hans S., Fleischer, Danzig.

Źródło: J. Zimmer, *Das Traubuch der Festung Weichselmünde bei Danzig*, „Danziger Familiengeschichtliche Beiträge“ 2. 1934. S. 65 – 74.

The book of weddings (Traubuch) as the source of research on the composition of members of the crew of Wisłoujście Fortress

Summary

The present text is an attempt to supplement Johann Zimmer article published in 1934 in the “Danziger Familiengeschichtliche Beiträge” journal. On the basis of the data presented in the article, the author makes an attempt to analyze the occupational structure of the inhabitants of the Wisłoujście fortress, the centres from which the crew was recruited and the frequency of marriages concluded on the fortress. Especially a lot of time was devoted to issues related to sanitary and medical issues on the fortress.